

VẤN ĐỀ PHƯƠNG PHÁP TRONG DỊCH THUẬT ANH VIỆT

Lê Hùng Tiến^(*)

1. Hai đường hướng chính trong dịch thuật: dịch ngữ nghĩa và dịch thông báo

Lịch sử nghiên cứu dịch thuật cho thấy một cuộc tranh luận triển miên từ thời cổ đại (từ Cicero và Jerome, 106 BC) tới nay về vấn đề nên dịch thế nào cho đúng, cho phù hợp. Vấn đề chính ở đây là sự cân bằng giữa hai thái cực: dịch bám sát văn bản gốc (literal) và dịch thoát khỏi sự ràng buộc của văn bản gốc (free). Hai đường hướng dịch thuật này thường được gọi là dịch ngữ nghĩa (semantic translation) và dịch thông báo (communicative translation).

Theo các nhà nghiên cứu dịch thuật (như Newmark, Nida, House) dịch thông báo (communicative) là cách dịch nhằm tạo ra cho người đọc bản dịch tiếp nhận một cách dễ dàng nhất tương tự như người đọc ngôn ngữ gốc. Dịch ngữ nghĩa (semantic) là cách dịch nhằm chuyển đổi càng sát càng tốt trong chừng mức ngữ nghĩa và ngữ pháp cho phép nghĩa văn cảnh của bản gốc sang bản dịch. Sự khác nhau cơ bản của hai đường hướng dịch này là đối tượng hướng tới của quá trình dịch. Dịch thông báo hướng tới người tiếp nhận bản dịch với các ưu tiên chính là sự thông hiểu, sự dễ dàng tiếp nhận thông điệp cần truyền tải cùng tác động của nó đối với người nhận. Dịch ngữ nghĩa hướng tới việc xây dựng bản dịch sao cho trung thành với bản gốc về nội dung ngữ

ngữ, kể cả các nét nghĩa thuộc nền văn hoá ngôn ngữ gốc.

Nhìn từ góc độ quan hệ của bản dịch với ngôn ngữ gốc và ngôn ngữ dịch thì hai đường hướng dịch ngữ nghĩa và thông báo khác biệt đáng kể. Dịch ngữ nghĩa vốn chủ trương trung thành với văn bản gốc gần gũi hơn với ngôn ngữ gốc về các đặc điểm cơ bản như từ vựng - ngữ pháp, phong cách, hình thức tổ chức văn bản và các nét nghĩa văn hoá. Dịch thông báo vốn chủ trương đạt tới sự dễ hiểu cho người tiếp nhận bản dịch và hiệu quả giao tiếp nên gần gũi hơn với ngôn ngữ dịch về các đặc điểm nói trên. Larson (1984) dựa trên hai tiêu chí là hình thức và ý nghĩa của văn bản để phân loại dịch. Ông gọi đường hướng thứ nhất là cách dịch dựa trên hình thức (form-based) và đường hướng thứ hai là dịch dựa trên ý nghĩa (meaning-based).

Newmark (1988) đã chỉ ra sự khác biệt giữa hai đường hướng dịch ngữ nghĩa và thông báo như sau (xem bảng trang 2):

Tuy nhiên Newmark cũng lưu ý rằng cách thức hay phương pháp dịch cũng còn tùy thuộc vào kiểu loại văn bản. Thường đối với văn bản thuộc loại biểu cảm dịch ngữ nghĩa hay được dùng, văn bản thông báo hoặc kêu gọi thuyết phục thường hay được dịch bằng phương pháp thông báo. Nhưng có những trường hợp hai đường hướng dịch tưởng chừng như

(*) PGS.TS., Khoa Sau đại học, Trường Đại học Ngoại ngữ, Đại học Quốc gia Hà Nội.

khá xa nhau này lại trùng hợp ở loại văn bản chuyển tải thông điệp có tính phổ quát chung chung mà không phải là văn

bản chứa thông điệp mang tính văn hoá đặc thù, khi mà nội dung được biểu đạt cũng quan trọng như cách thức biểu đạt.

Dịch ngữ nghĩa	Dịch thông báo
- Bản dịch được viết bằng trình độ ngôn ngữ của tác giả bản gốc	- Bản dịch được viết bằng trình độ ngôn ngữ của người đọc.
- Được dùng cho các văn bản biểu cảm	- Được dùng cho các văn bản thông báo
- Các yếu tố biểu cảm được dịch sát / bám chữ	- Các yếu tố biểu cảm được bình thường hoá và giảm nhẹ xuống mức trung tính.
- Bản dịch có tính cá nhân, có cá tính	- Bản dịch mang tính xã hội chung chung
- Bản dịch có xu hướng được dịch quá mức	- Bản dịch có xu hướng được dịch dưới mức
- Ưu tiên các sắc thái nghĩa	- Ưu tiên thông điệp
- Bản dịch khó hiểu hơn bản gốc	- Bản dịch dễ hiểu hơn bản gốc
- Bản dịch cần được giải thuyết	- Bản dịch cần được giải thích
- Người dịch có ít tự do hơn	- Người dịch có nhiều tự do hơn

2. Các phương pháp dịch chính

Trên giải tiệm tiến đường hướng dịch và phương pháp dịch mà một bên là dịch ngữ nghĩa và bên kia là dịch thông báo (hay ý nghĩa và hình thức văn bản), các

nhà lý luận dịch đã đề xuất nhiều phương pháp dịch khác nhau. Larson (1984) phân loại phương pháp dịch trên dải tiệm tiến mà một cực là hình thức văn bản và cực kia là ý nghĩa văn bản:

Sát bản gốc	Nguyên văn	Nguyên văn có sửa đổi	Hỗn hợp	Gắn đặc ngữ	Đặc ngữ	Tự do trên mức
Hình thức văn bản						Ý nghĩa văn bản

Tương tự như vậy, Newmark (1988) đã đề xuất 8 phương pháp dịch được chia thành hai nhóm chính là dịch ngữ nghĩa và dịch thông báo. Dưới đây ta sẽ xem xét các phương pháp thuộc hệ thống mà

Newmark đã đề xuất với thực tiễn dịch thuận Anh - Việt.

Newmark (1988) đã đề nghị một hệ thống phương pháp dịch thông thường và sắp xếp chúng theo sơ đồ hình chữ V như sau:

Ngôn ngữ gốc

Ngôn ngữ dịch

Sơ đồ hình chữ V với hai vế trái và phải biểu hiện mối quan hệ với ngôn ngữ gốc và ngôn ngữ dịch của các phương pháp. Gần nhất với ngôn ngữ gốc là phương pháp dịch chữ đối chữ, càng xuống dưới các phương pháp thuộc nhánh trái (dịch ngữ nghĩa) càng xa rời ngôn ngữ gốc và khoảng cách tới ngôn ngữ dịch vì thế cũng gần lại. Cũng như vậy sát với ngôn ngữ dịch nhất là phương pháp phỏng dịch (adaptation) và càng xuống dưới các phương pháp thuộc nhóm dịch thông báo càng rời xa ngôn ngữ dịch và gần hơn với ngôn ngữ gốc. Hai phương pháp ở đáy chữ V đồng thời cũng là đại diện cho hai đường hướng chính là dịch ngữ nghĩa và dịch thông báo có những điểm trùng nhau như đã phân tích ở phần I, vị trí của mỗi phương pháp trên sơ đồ hình chữ V chỉ khoảng cách của chúng với ngôn ngữ gốc và ngôn ngữ dịch, đồng thời cũng phản ánh đặc điểm của sản phẩm dịch được tạo bởi phương pháp tương ứng: bản dịch mang nhiều đặc điểm của ngôn ngữ gốc hơn hay của ngôn ngữ dịch hơn cũng như nó gần gũi hay xa lạ với người đọc hơn. Newmark đã trình bày ngắn gọn các đặc điểm và ứng dụng của từng phương pháp dịch như sau:

1- Phương pháp dịch từ đối từ (Word - for word translation): Là cách dịch trực tiếp từ ngôn ngữ gốc sang ngôn ngữ dịch ở đơn vị từ, trật tự từ của ngôn ngữ gốc được giữ nguyên, từ được dịch bằng nghĩa thông thường nhất của chúng trong từ điển, tách rời văn cảnh. Bản dịch rất gần gũi với bản gốc về hình thức mang nhiều đặc điểm của ngôn ngữ gốc và dĩ nhiên xa lạ với ngôn ngữ dịch, thậm chí khó hiểu với người đọc ở ngôn ngữ dịch.

2- Dịch nguyên văn (Literal translation): Bản dịch rất gần gũi với nguyên bản về hình thức. Các cấu trúc ngữ pháp của ngôn ngữ gốc được chuyển dịch sang các cấu trúc gần nhất ở ngôn ngữ dịch. Từ vựng vẫn được dịch một cách đơn lẻ, tách rời khỏi văn cảnh. Cách dịch này còn được gọi là dịch vay mượn (borrowing translation).

3- Dịch trung thành (Faithful translation): Bản dịch vẫn tương đối gần gũi với bản gốc về hình thức. người dịch cố gắng tái tạo ý nghĩa văn cảnh một cách chính xác trong các ràng buộc và hạn chế của cấu trúc ngữ pháp ngôn ngữ dịch. Các từ văn hoá được chuyển giao nguyên xi sang bản dịch. Bản dịch vẫn được tái tạo chủ yếu bằng hình thức của

văn bản gốc từ cấu trúc ngữ pháp tới cấu trúc văn bản và chứa đựng nhiều cách diễn đạt xa lạ, bất bình thường với ngôn ngữ dịch.

4- Dịch ngữ nghĩa (Semantic translation): Bản dịch đã khá xa rời những ràng buộc của ngôn ngữ gốc và do đó gắn gũi rất nhiều với ngôn ngữ dịch so với các cách dịch khác thuộc nhóm ngữ nghĩa. Bản dịch chứa đựng đầy đủ các ý nghĩa và nét nghĩa của bản gốc, kể cả nét nghĩa tạo giá trị thẩm mỹ (aesthetic value) của bản gốc. Nó đã được viết có tính tới người đọc thuộc ngôn ngữ dịch do vậy bản dịch linh hoạt hơn, ít cứng nhắc vì lệ thuộc vào các quy tắc của ngôn ngữ gốc hơn các cách dịch nói trên. Bản dịch cũng chấp nhận những sáng tạo của người dịch.

5- Dịch thông báo (communicative translation): Là phương pháp dịch đứng đầu nhóm phương pháp thuộc đường hướng "*dịch thông báo*". Phương pháp này có nhiều đặc điểm trùng với phương pháp ngữ nghĩa ở mức độ gắn gũi với ngôn ngữ gốc và ngôn ngữ dịch. Tuy nhiên điểm khác biệt cơ bản của phương pháp này so với các phương pháp thuộc nhóm ngữ nghĩa là nó hướng trọng tâm vào người đọc đối tượng ở ngôn ngữ dịch và mọi nỗ lực của người dịch nhằm tạo ra sự dễ hiểu cho người đọc bản dịch, tức là đảm bảo "*giao tiếp*" của quá trình dịch thuật thành công. Đặc điểm chính của phương pháp dịch thông báo là:

- Chuyển dịch chính xác ý nghĩa văn cảnh của bản gốc.
- Tạo ra bản dịch với nội dung và hình thức dễ dàng chấp nhận và dễ hiểu cho người đọc.

6- Dịch đặc ngữ (idiomatic translation): Là phương pháp dịch nhằm tái tạo thông điệp của bản gốc với nhiều sáng tạo ở ngôn ngữ dịch. Cách diễn đạt bình thường ở bản gốc được dịch bằng cách diễn đạt đặc ngữ ở bản dịch. Bản dịch chứa đựng nhiều cách nói khẩu ngữ và đặc ngữ vốn không có ở bản gốc. Sản phẩm của phương pháp này là bản dịch rất sinh động, tự nhiên và gắn gũi với ngôn ngữ dịch và thân thiện với người đọc.

7- Dịch tự do (Free translation): Là cách dịch trong đó người dịch thoát ra khỏi các ràng buộc của hình thức bản gốc và ngôn ngữ gốc để diễn đạt lại thông điệp một cách thoải mái nhất ở ngôn ngữ dịch. Người dịch tập trung tái tạo nội dung được diễn đạt chứ không phải cách thức diễn đạt ở mức độ dễ hiểu nhất cho người đọc về hình thức. Bản dịch thường dài hơn bản gốc vì người dịch thường phải diễn giải các ý nghĩa của bản gốc bằng ngôn ngữ dịch.

8- Phỏng dịch (Adaptation): Là cách dịch tự do nhất trong 8 phương pháp trong đó người dịch chỉ giữ lại chủ đề, kịch bản và nhân vật ở bản gốc khi tái tạo bản dịch, văn hoá của ngôn ngữ gốc cũng được chuyển đổi hoàn toàn sang văn hoá của ngôn ngữ dịch. Nói cách khác đây là hình thức viết lại bản gốc ở ngôn ngữ dịch, chủ yếu được dùng cho việc dịch thơ, bài hát và kịch.

3. Phương pháp dịch trong thực tế dịch thuật Anh - Việt

Một số nhà lý luận dịch cho rằng sự phân chia phương pháp và thủ thuật dịch chỉ nhằm phục vụ mục đích nghiên

cứu và có ít nghĩa trong thực tế dịch thuật. Thậm chí cách phân chia phương pháp quá chi ly phức tạp như Newmark trên đây là không thực tế, không phản ánh đúng thực tế dịch thuật giữa hai ngôn ngữ và công việc của người dịch.

Nhưng một số người vẫn ủng hộ chủ trương nghiên cứu tìm ra các phương pháp và thủ thuật dịch phù hợp với thực tế dịch thuật như Newmark đã làm. Chủ trương này có cơ sở thực tiễn là quá trình dịch là quá trình lao động kỹ thuật kết hợp với sáng tạo của con người với chất liệu ngôn ngữ. Do vậy như bất cứ quá trình lao động nào nó đòi hỏi phải có phương pháp và cách thức tiến hành cụ thể. Do đó phương pháp và kỹ thuật dịch là một thực tiễn rất cần nghiên cứu rõ ràng để phục vụ cho việc dịch thuật hiệu quả hơn và quan trọng hơn nữa là để đào tạo người dịch chuyên nghiệp.

Một điều khá lạ lùng là rất hiếm các công trình nghiên cứu về dịch thuật đề cập một cách nghiêm túc việc nghiên cứu phương pháp dịch như một hệ thống. Các sách, bài viết về phương pháp và thủ thuật dịch vốn ít và gần như không đáng kể trong khối tài liệu đồ sộ về lý thuyết dịch. Đây cũng là một vấn đề rất cần được quan tâm nghiên cứu từ phía các nhà lý luận để giúp các nhà thực hành dịch thuật và các nhà sư phạm dịch thuật làm tốt hơn công việc của mình.

Hệ thống các phương pháp mà Newmark đề xuất nếu xét về mặt lý luận thì còn rất sơ sài, giản đơn và dựa chủ yếu vào thực tế dịch thuật giữa một số ngôn ngữ châu Âu phổ biến là Anh- Pháp và Đức. Khi áp dụng hệ phương pháp

này vào thực tế dịch thuật Anh - Việt chúng có nhiều bất cập.

Thứ nhất là trong thực tế dịch thuật, các dịch giả chuyên nghiệp ít khi quan tâm đến phương pháp và kỹ thuật cụ thể nào đó. Quá trình dịch từ phân tích văn bản đến tái tạo văn bản diễn ra một cách tự nhiên, vai trò của ý thức không phải rõ nét như lý thuyết chỉ ra (cũng giống như khi giao tiếp bằng ngôn ngữ người ta không quá lệ thuộc vào kỹ thuật diễn đạt). Sự phân chia thành 8 phương pháp nhỏ khác nhau của Newmark là hoàn toàn mang tính lý thuyết và chỉ nhằm mục đích thuận tiện để nghiên cứu.

Thứ hai là khi xem xét thực tế dịch thuật giữa hai ngôn ngữ Anh và Việt khó có thể phân tích được các phương pháp cụ thể như Newmark đã chỉ ra. Điều này có thể có nguyên nhân từ sự khác biệt đặc thù về văn hoá và ngôn ngữ Anh và Việt nhưng cũng có thể do hệ thống phương pháp của Newmark chưa phải là hệ thống tiêu biểu cho thực tế dịch thuật nói chung.

Theo chúng tôi nguyên nhân thứ hai có liên quan trực tiếp tới vấn đề lý luận về phương pháp dịch cần bàn ở đây. Còn nguyên nhân thứ nhất cần có một nghiên cứu thực tiễn riêng và sẽ bàn ở một bài viết khác.

Khi xem xét các tài liệu viết về phương pháp và thủ thuật dịch, không thấy tác giả nào đề cập một cách quá chi tiết và kỹ lưỡng như Newmark đã làm. Tuy nhiên khi bàn về từng phương pháp thì Newmark lại không phân tích kỹ và thuyết phục về chúng, do vậy hệ thống 8 phương pháp ông đề xuất thực chất mới

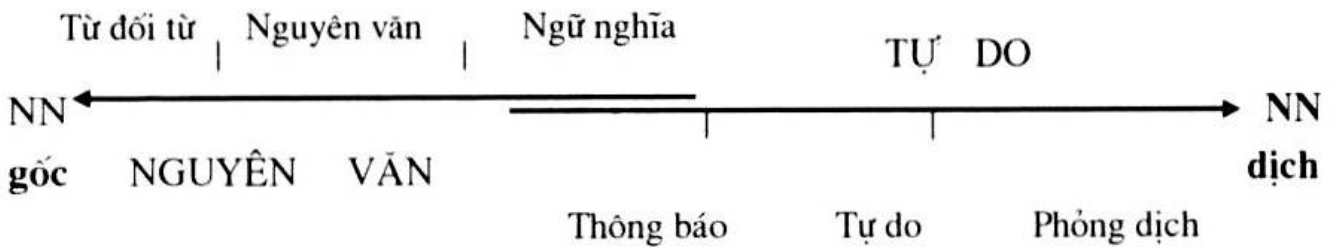
chỉ là các ý tưởng sơ lược cần được kiểm chứng bằng các nghiên cứu thực tế dịch thuật và cần được tổng kết ở từng ngôn ngữ chứ không chỉ dựa vào các ngôn ngữ châu Âu vốn rất gần nhau về văn hoá cũng như hệ thống ngôn ngữ.

Trong các ý kiến luận bàn về đường hướng/ phương pháp, thủ thuật dịch các tác giả (Cicero, St. Jerme, Dryden, Tytler, Benjamin trước đây và Savory, Nida, Koller, Catford, Valery, Venuti, Munday v.v. sau này) chủ yếu đề cập hai thái cực của cách thức dịch thuật là "nguyên văn" và "tự do", "trung thành" và "đẹp" "chính xác" và "tự nhiên", "ngữ nghĩa" và "thông báo", "từ đôi từ" và "nghĩa đôi nghĩa". Lý luận và thực tiễn dịch thuật đều cho thấy dịch là một nỗ lực diễn ra trên dải tiệm tiến mà một cực là văn bản, ngôn ngữ và văn hoá nguồn và cực kia là văn bản, ngôn ngữ và văn hoá đích. Sự khác nhau về cách thức dịch thuật chỉ là ở chỗ người dịch thiên về phía nào trong quá trình dịch mà thôi. Và đây là một quá trình hết sức linh hoạt gồm nhiều nhân tố chi phối từ văn hoá tới các ràng buộc của hình thức ngôn ngữ ở hai văn bản gốc và đích.

Theo ý kiến chúng tôi, một hệ phương pháp vừa đảm bảo thuận tiện cho nghiên cứu lý thuyết vừa có tính ứng dụng cao trong thực tế dịch thuật cần thiết tập hợp được cách thức dịch chuyển linh hoạt trên của người dịch thành các mốc đánh dấu sự khác biệt trên dải tiệm tiến nói trên. Hệ phương pháp này cần được kiểm chứng trong thực tiễn dịch thuật qua các

nghiên cứu ứng dụng về dịch thuật giữa hai ngôn ngữ cụ thể và không nhất thiết phải như nhau ở giữa các ngôn ngữ khác nhau.

Như vậy phương pháp dịch nên được phân thành hai nhóm chính (hoặc chia đường hướng chính) là "ngữ nghĩa" và "thông báo" (hoặc "nguyên văn", và "tự do") trong đó có các phương pháp (hoặc thủ thuật) cụ thể được hiện thực hoá các mốc trên dải tiệm tiến này. Chúng tôi thiên về cách gọi của các nhà lý thuyết tiền bối là "nguyên văn" và "tự do" hơn vì hai tên gọi là phản ánh chính xác nội dung của hai đường hướng dịch chính vốn là tâm điểm của bất cứ sự bàn luận hay nghiên cứu nào về phương pháp và thủ thuật dịch từ cổ xưa tới ngày nay. Trong thực tế dịch thuật người dịch luôn dịch chuyển một cách hết sức linh hoạt giữa hai thái cực này: hoặc thiên về cách dịch nguyên văn, trung thành với ngôn ngữ gốc hoặc vì một khó khăn ràng buộc về văn hoá hay ngôn ngữ nào đó hay chỉ đơn giản là quan niệm về dịch thuật, thiên về ngôn ngữ đích hơn. Tên gọi "ngữ nghĩa" và "thông báo" là không rõ ràng về mặt ngôn ngữ học vì "ngữ nghĩa" cũng là một hình thức "thông báo" và "thông báo" lại là một cách biểu hiện ngữ nghĩa. Giữa hai cực của dải tiệm tiến là các 'mốc' đánh dấu các phương pháp (hoặc có thể gọi một cách giản đơn hơn là cách thức, thủ thuật dịch) khác nhau. Hệ thống phương pháp và thủ thuật dịch theo cách hiểu này có thể là như sau:

Sơ đồ tuyến tính phản ánh rõ khoảng cách giữa sản phẩm dịch với ngôn ngữ gốc và ngôn ngữ dịch của từng phương pháp. Hai nhóm này có sự trùng hợp chút ít ở phương pháp ngữ nghĩa và thông báo. Trong từng nhóm chỉ nên phân chia thành 3 phương pháp chính yếu vì thực sự chúng có sự khu biệt rõ rệt. Trong cách phân chia của Newmark rất khó phân biệt giữa hai phương pháp dịch nguyên văn (literal) và dịch trung thành (faithful) ở nhóm ngữ nghĩa. Ở nhóm thông báo việc tách riêng cách dịch đặc ngữ (idiomatic) với dịch tự do là không thoả đáng vì thực ra dịch đặc ngữ chỉ là một biến thể của dịch tự do khi người dịch thoát hẳn ra khỏi cách diễn đạt bình thường của văn bản gốc để tự do tìm cách diễn đạt đặc ngữ ở ngôn ngữ dịch, suy cho cùng thì cũng bởi người dịch tự do hành động ở mức cao mà thôi.

Đặc điểm của hai nhóm phương pháp dịch theo cách nhìn nhận cũng ít nhiều khác hệ phương pháp của Newmark. Thứ nhất là cách phân chia này lấy cơ sở rõ rệt hơn là mức độ bám sát hay thoát ly của bản dịch với ngôn ngữ gốc và sự tiệm cận của nó với ngôn ngữ dịch (thể hiện ở cách bố trí trên sơ đồ tuyến tính với hai chiều mũi tên về hai cực).

Hai nhóm phương pháp trên dải tiệm tiến cũng thể hiện rõ tính chất đặc điểm của chúng: nhóm “nguyên văn” mà

đỉnh cao là cách dịch “từ đối từ” chủ trương theo đuổi cách chuyển dịch tái tạo “chất liệu” và “hình thức” (substance and form) của văn bản gốc trong đó trọng tâm chú ý của người dịch là ngữ pháp - từ vựng và cấu trúc tổ chức văn bản gốc. Nhóm “tự do” với sự thoát ly cực đoan nhất là “phỏng dịch” chủ trương theo đuổi việc tái tạo thông điệp của văn bản gốc trong đó trọng tâm chú ý của người dịch là chức năng của các đơn vị ngôn ngữ trong ngôn cảnh và hiệu quả giao tiếp của văn bản lên người đọc. Nhóm này phục vụ mục đích giao tiếp của dịch thuật giữa hai ngôn ngữ rất rõ rệt qua việc hướng hẳn về người đọc bản dịch. Các mặt lợi hại, điểm mạnh điểm yếu của mỗi nhóm và từng phương pháp cũng tương tự như đã được phân tích ở phần trên khi bàn về hệ phương pháp của Newmark. Tuy vậy cũng cần tổng kết lại các đặc điểm cơ bản của các phương pháp này cho sát hơn với thực tế dịch thuật Anh - Việt như sau:

1- Dịch từ đối từ (word for word translation):

- Đơn vị dịch là từ hoặc ngữ.
- Trật tự từ được giữ nguyên ở bản dịch, thậm chí cả trật tự cấu tạo từ.
- Nghĩa từ được dịch bằng nghĩa từ điển, nghĩa thông thường nhất không lệ thuộc vào văn cảnh.

Ví dụ:

The only way a baby can show fear, discomfort, pain, hunger, or boredom is by crying. (Dr. Sarah Brewer, *1001 facts about the human body*)

Một cách một trẻ em có thể cho thấy sự sợ hãi, khó chịu, làm đau, đói hay buồn tẻ là bằng việc khóc. (Dịch máy qua chương trình EVTran 2.0)

- Thường được sử dụng vào mục đích dịch đặc biệt: dịch văn bản luật pháp (hợp đồng, điều khoản, hiệp định) hoặc ví dụ trong nghiên cứu đối chiếu ngôn ngữ khi người đọc cần biết càng chính xác càng tốt nguyên văn cách diễn đạt ở văn bản gốc.

Ví dụ:

- Dịch văn bản luật pháp:

** Giám đốc, Chủ tịch và các thành viên Hội đồng quản trị doanh nghiệp bị tuyên bố phá sản không được đảm đương các chức vụ đó ở bất cứ doanh nghiệp nào trong thời hạn từ một năm đến ba năm, ...*

(Luật phá sản doanh nghiệp- 1993)

*** The Director, President and other members of the Board of Management of the bankrupt enterprise must not hold that office in any enterprise within a period of one year to three years, ...*

(Law on Bankruptcy - 1993)

- Ví dụ trong nghiên cứu đối chiếu ngôn ngữ:

Reconstruction Táithiết
Non-nuclear Phi hạt nhân

Việc thanh toán số tiền tổng cộng trên sẽ được thực hiện như sau:

(*Noun marker – pay – number – money – total – addition – above – future*

tense marker – passive voice maker – exercise – like – following:)

Payment for the above grand total price shall be effected as follows: ...

2- Dịch nguyên văn (literal translation)

- Đơn vị dịch là câu.

- Trật tự từ ở bản gốc được tôn trọng nhưng có sự thay đổi cần thiết cho phù hợp ngôn ngữ dịch. Cấu trúc ngữ pháp, đặc biệt là cú pháp được chuyển dịch sang các cấu trúc cú pháp tương tự ở ngôn ngữ dịch. Tổ chức văn bản gốc được giữ nguyên ở văn bản dịch.

- Nghĩa từ vựng vẫn được dịch chủ yếu bằng nghĩa thông thường nhất trong từ điển, ít tính tới ngôn cảnh.

- Các yếu tố văn hoá ngôn ngữ gốc được chuyển dịch trực tiếp, nguyên xi sang bản dịch (như so sánh, ẩn dụ, tu từ v.v.)

- Bản dịch mang nhiều yếu tố ngoại lai với các khái niệm, cách diễn đạt và cấu trúc xa lạ với người đọc.

- Thường được sử dụng để dịch các văn bản có văn phong trung tính nhằm mục đích thông báo các thông tin phổ quát, ít có sự khác biệt về văn hoá như văn bản khoa học kỹ thuật, sách hướng dẫn, bản tin vv... Đôi khi phương pháp này được sử dụng với mục đích đặc biệt như để giữ gìn cách diễn đạt nguyên văn ở bản gốc, tạo văn phong ngoại lai vv... hoặc bởi những người dịch không chuyên do không thoát ly được bản gốc để diễn đạt cho thoát ý ở bản dịch. Ví dụ:

The government is advised by the Chief Scientific Adviser, Cabinet Office,

and by an Independent Advisory Council on Science and Technology (ACOST).

Chính phủ được tư vấn bởi Chủ tịch hội đồng cố vấn, Văn phòng nội các và bởi một Hội đồng tư vấn độc lập về khoa học và kỹ thuật (ACOST)

... *They were as much alike as two balls of cotton.* (Mitchell, "Gone with the wind")

... *Hai anh em cưng giống nhau như hai bánh bông vải* (Cuốn theo chiều gió - Dương Tường dịch)

As fast as a Kangaroo.

Nhanh như một con cầy - gu - ru.

Ở ví dụ cuối, thành ngữ so sánh ở tiếng Anh Úc được dịch một cách trung thành sang tiếng Việt thể hiện ở cấu trúc ngữ pháp của cụm từ "*a Kangaroo*" được giữ nguyên ở bản dịch, "*một con cầy - gu - ru*" là cách nói xa lạ với thói quen diễn đạt của người Việt vốn hiếm khi dùng số từ trong trường hợp này. Cách nói thông thường là "*nhanh như sóc*", "*nhanh như chớp*" chứ không phải là "*nhanh như một con sóc*", "*nhanh như một tia chớp*". Kangaroo là từ văn hoá chỉ con vật đặc trưng ở Úc đã được chuyển dịch nguyên xi sang tiếng Việt. Tương tự như vậy là cách dịch "*two balls of cotton*" thành "*hai bánh bông vải*" ở ví dụ trên.

Ví dụ:

It was the pleading cry of *a strong man in distress.* (London "Love of life")

Đó là tiếng kêu van vỉ của *một người đàn ông khoẻ mạnh trong lúc tuyệt vọng.* (Tình yêu cuộc sống - Đắc Lê dịch)

3- Dịch ngữ nghĩa

- Đơn vị dịch: câu và trên câu (thường là đoạn hoặc đôi khi cả văn bản).

- Cấu trúc ngữ pháp và tổ chức văn bản có thể được thay đổi so với bản gốc để diễn đạt lại các nghĩa và nét nghĩa tinh tế cho phù hợp với ngôn ngữ dịch. Nhưng về hình thức bản dịch vẫn gần gũi với ngôn ngữ gốc hơn với ngôn ngữ dịch.

- Nghĩa từ vựng được dịch bằng nghĩa văn cảnh, các nét nghĩa được chú ý phân tích và chuyển dịch kỹ lưỡng, đặc biệt là giá trị thẩm mỹ của bản gốc.

- Bản gốc được tái hiện ở ngôn ngữ dịch với càng đầy đủ, càng tốt các loại ý nghĩa và cách diễn đạt chúng với trình độ sử dụng ngôn ngữ ngang bằng trình độ tác giả bản gốc, chấp nhận sự sáng tạo của người dịch khi diễn đạt lại.

- Thường được sử dụng để dịch các văn bản thuộc văn phong biểu cảm trong đó cách thức diễn đạt có vai trò quan trọng hơn nội dung được diễn đạt như văn học nghệ thuật, diễn văn chính trị, chính luận v.v

Ví dụ: Văn bản văn học

It was a large lovely garden, with soft green grass. Here and there, over the grass stood beautiful flowers like stars, and there were twelve peach trees that in the springtime broke out into delicate blossoms of pink and pearl, and in the autumn bore rich fruit.

Đấy là một cái vườn rộng, cỏ mềm mướt xanh um. Đó đây giữa vườn có những bông hoa xinh đẹp như những vì sao. Có mười hai cây đào vào tiết xuân trở những đoá hoa mảnh dẻ màu trắng hồng, và vào mùa thu thì trĩu quả.

Ta có thể thấy bản dịch tiếng Việt được Việt hoá rất nhiều và rất sinh động với các cách diễn đạt tinh tế và sáng tạo "cỏ mọc xanh um" thay cho "with soft green grass", "vào tiết xuân" thay cho "in the springtime" (vào mùa xuân), "trở hoa" và "triu quả" thay cho "ra hoa", "ra quả" là cách nói bình thường trong tiếng Việt. Cách dịch ngữ nghĩa đã tái tạo được không những nội dung bình thường của văn bản mà còn cách thức diễn đạt tinh tế, có giá trị thẩm mỹ cao của văn bản.

Ví dụ: Văn bản văn học

Bà hai làm nghề nhuộm vải, tôi không tưởng mặt. (Nguyễn Huy Thiệp "Tướng về hưu")

His second wife was a cloth dyer, I never set eyes on her. (The General Retires-Lockhart dịch)

Ví dụ: Văn bản chính luận

Today in every part of the world, men, women and children of all faiths and tongues, of every colour and creed, will gather to embrace our common human rights. (Kofi Annan: "Universal declaration of human rights illuminates global pluralism and diversity")

Hôm nay trên khắp mọi miền trái đất, tất cả người lớn, trẻ em thuộc mọi niềm tin và tiếng nói, thuộc mọi màu da và sắc tộc, sẽ tập hợp lại để nối vòng tay lớn giữ lấy các quyền con người của chúng ta. ("Tuyên ngôn toàn thế giới về nhân quyền soi sáng tính đa nguyên và đa dạng toàn cầu" Lê Hùng Tiến dịch)

4- Dịch thông báo

- Đơn vị dịch: chủ yếu là câu và đoạn, đôi khi cả văn bản.

- Cấu trúc ngữ pháp, tổ chức văn bản được chuyển dịch một cách không hạn chế, tùy thuộc vào mức độ cần diễn đạt cho dễ hiểu ở ngôn ngữ dịch.

- Nghĩa từ vựng được dịch bằng nghĩa văn cảnh.

- Các yếu tố văn hoá ngôn ngữ gốc được thay thế bằng các yếu tố văn hoá tương đương ở ngôn ngữ dịch.

- Bản dịch gần gũi với ngôn ngữ dịch về cả nội dung và hình thức diễn đạt, dễ hiểu, dễ tiếp thu đối với người đọc ngôn ngữ dịch. Thường bản dịch dài hơn bản gốc về hình thức.

- Thường được dùng để dịch các văn bản thuộc thể loại thông tin (informative) và kêu gọi (vocative) hoặc để xử lý các trường hợp bất khả dịch (untranslatability) khi sự khác biệt về hình thức diễn đạt giữa hai ngôn ngữ là quá lớn hoặc không có tương đương.

Ví dụ:

Heartsease (pansy) is used again for healing **the heart**. It is for disappointment in love, and **in separation**

Hoa păng-xê cũng được dùng để chữa lành các vết thương lòng. Nó xoa dịu sự thất vọng trong tình yêu, **nỗi đau phải sống trong cảnh ly thân**.

Bản dịch dài hơn bản gốc khá nhiều vì cách dịch thông báo, người dịch diễn giải các danh từ ngắn gọn ở bản gốc bằng các danh từ dài, dễ hiểu hơn

You can be sure of Shell

Shell, niềm tin của bạn

Sự chơi chữ (điệp âm /s/) làm nên tính độc đáo cho khẩu hiệu quảng cáo là

trường hợp bất khả dịch, phương pháp dịch thông báo được sử dụng để diễn đạt ý chính.

Một số trường hợp cách diễn đạt đặc ngữ ở nguyên tác không có tương đương ở ngôn ngữ dịch đã được dịch theo phương pháp thông báo (diễn đạt lại ý bằng cách nói bình thường, dễ hiểu):

"... Cha là chỉ huy. Cha mà làm lính thì sẽ loạn cờ." (Nguyễn Huy Thiệp "Tướng về hưu")

"... Father is a commander; if he acts like an ordinary soldier, *everything will be thrown into disorder.*" (*The General Retires*-Lockhart dịch)

... Bố cháu Kim Chi vụ phó, anh là tướng, thế là "môn đăng hộ đối". (Nguyễn Huy Thiệp)

... Kim Chi's father is a Deputy Chief of a Department, you are a General, you two are of "the same social class". (*The General Retires*-Lockhart dịch)

5- Dịch tự do

- Đơn vị dịch: câu và đoạn

- Cấu trúc ngữ pháp, tổ chức văn bản được thay thế bởi các đơn vị tương đương ở ngôn ngữ dịch nhằm diễn đạt lại một cách tự nhiên nhất nội dung thông điệp của bản gốc.

- Nghĩa từ vựng chỉ là các căn cứ để phân tích ngữ nghĩa và tìm thông điệp để chuyển dịch.

- Bản dịch rất gần gũi với ngôn ngữ dịch về nội dung và hình thức diễn đạt, có chứa cả yếu tố về văn hoá và ngôn ngữ vốn không có trong bản gốc, được viết với

trình độ ngôn ngữ bằng hoặc cao hơn nguyên tác. Sự chuyển dịch đôi khi không ở cấp độ liên ngữ mà ở cấp độ liên văn hoá.

- Thường được dùng để dịch các văn bản mà nội dung ngữ nghĩa không quan trọng bằng thông điệp cần chuyển tải của người nói như văn bản thuộc thể loại khẩu ngữ, hội thoại, quảng cáo, thơ, kịch, lời bài hát v.v... Ví dụ:

- Cách diễn đạt bình thường được dịch bằng đặc ngữ:

Dilemma Tiến thoái lưỡng nan

It was the pleading cry of a *strong man in dicstress.* (London "Love of Life")

Đó là tiếng kêu vang của *một người hùng lúc sa cơ.* ("Khát sống", Lê Bá Kông dịch)

- Dịch các khẩu hiệu quảng cáo:

- Generation next

Sự lựa chọn của thế hệ trẻ (Nước giải khát Pepsi)

- Tide in, dirt out

Tide, thách thức mọi vết bẩn (Bột giặt Tide)

- Good food, good life

Cho bé yêu ngày càng lớn giỏi (Sữa Nestle)

Toyota moving forward

Toyota tiến tới tương lai (Xe hơi Toyota)

Dịch thơ: Nội dung ngữ nghĩa đôi khi không hoàn toàn tương đương vì ưu tiên dịch thuật ở đây là tái tạo văn điệu và thi pháp ở ngôn ngữ dịch.

When I was one- and- twenty

Afred Housman

*When I was one- and- twenty
I heard a wise man say,
"Give crowns and pounds and guineas
But not your heart away;
Give pearls away and rubies
But keep your fancy free."
But I was one-and-twenty,
No use to talk to me.*

- Dịch lời bài hát: Nội dung ngữ nghĩa hầu như không còn là mục tiêu mà ưu tiên dịch thuật ở đây là các nguyên tắc ngữ âm của lời bài hát: số lượng âm tiết phải như nhau ở bản gốc và bản dịch vì mỗi âm tiết tương ứng với một nốt nhạc, các âm tiết kết thúc một ngữ hoặc một câu của ca từ phải có cùng đặc điểm: hoặc cùng là âm tiết mở (có thể ngân dài khi hát) hoặc là âm tiết đóng (không thể ngân dài). Ca từ dịch hầu như không còn mang nội dung ngữ nghĩa của bản gốc. Ví dụ:

*Where do I begin? To tell a story of
how great a love can be? The love story
that is older than the sea. (Love story).*

Câu chuyện tình năm xưa, từ thời xa xưa nay đã trở về trong tôi. Dòng thời gian trôi như áng mây buồn chơi vơi. (Câu chuyện tình yêu).

6- Phỏng dịch

- Đơn vị dịch là văn bản, đôi khi lớn hơn nữa là các văn bản liên quan.

- Cấu trúc ngữ pháp và tổ chức văn bản gốc gần như không còn nhận thấy ở bản dịch.

Khi em mới hai mươi

Hải Anh dịch

*Khi em mới hai mươi,
Khuyên em nhà thông thái:
"Trao tiền bạc thế gian,
Trái tim thôi đừng lại;
Trao châu báu ngọc ngà,
Tâm hồn thôi đừng dại."
Nhưng em mới hai mươi,
Lời khuyên như gió thoảng.*

- Bản dịch hoàn toàn được viết lại bằng ngôn ngữ dịch dựa trên chủ đề, cốt truyện và nhân vật của bản gốc. Là hình thức dịch thoát ly bản dịch ở mức cao nhất (ở mức sao phỏng bản gốc).

- Các yếu tố văn hoá ở bản gốc được biến đổi hoàn toàn bằng các yếu tố văn hoá ở bản dịch, văn bản được dịch ở cấp độ liên văn hoá (intercultural translation).

- Là một hình thức viết lại (hoặc sáng tác lại) trong dịch thuật, thường được dùng để dịch các loại văn bản mà cách diễn đạt quá xa nhau về mặt hình thức và văn hoá như thể loại văn hội thoại, kịch, thơ, phụ đề phim, lời bài hát v.v.

Ví dụ:

- Tên tiểu thuyết, kịch, phim thường được dịch dựa trên nội dung tác phẩm hơn là bản thân tiêu đề:

Thornbird (Tiểu thuyết của Colleen Mc Cuolough)

Tiếng chim hót trong bụi mận gai (Phạm Mạnh Hùng dịch)

Living History (Hillary Clinton)
Hồi ký Hillary Clinton

Just Married (tên phim) *Yêu là cưới*

Memmoirs of a Geisha (tên phim)

Đời kỹ nữ

Sonnet 12

William Shakespeare

Thy gift, thy tables,

are within my brain

Full character'd

with lasting memory,

Which shall above that idle rank
remain

Beyond all date,

even to eternity

Tuy nhiên cũng phải nói rằng phương pháp và thủ thuật dịch là vấn đề còn rất ít được nghiên cứu một cách nghiêm túc. Một hệ thống phương pháp là kết quả của việc nghiên cứu đối chiếu rất nhiều

- Dịch thơ: Người dịch gần chỉ sử dụng các tứ thơ ở nguyên tác để sáng tác lại bài thơ. Ví dụ:

Xo-nê 122

Thái Bá Tân dịch

Anh không cần

Chân dung em tặng

Chân dung em

anh đã khắc trong tim.

Hơn tất cả thuốc màu, giấy trắng,

Tận đáy lòng anh

Giữ mãi hình em

bản gốc và bản dịch thuộc các thể loại và văn phong khác nhau cùng với ý kiến của các nhà dịch thuật dựa trên kinh nghiệm của họ sẽ là đề tài nghiên cứu bổ ích về vấn đề này trong tương lai.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Catford, J.C., "Translation: overview" In The encyclopedia of language and linguistics. Asher, R.E. (ed), Pergamon Press, 1994.
2. House, J., *A Model for Translation Quality Assessment*, Tübingen: Narr, 1981.
3. Koller, W., "Equivalence in translation theory" in Chesterman, A. (ed) 1989, *Readings in Translation Theory*, Oyl Rin Lectura Ab, 1989.
4. Larson, L.M., *Meaning-Based Translation: A Guide to Cross-Language Equivalence*. University Press of America, 1984.
5. Munday, J., *Introducing Translation Studies- Theories and Applications*, London: Routledge, 2001.
6. Newmark, P., *A Textbook of Translation*, Prentice Hall International, 1988.
7. Nida, E.A., *The Theory and Practice of Translation*, Leiden, 1969.
8. Savory, T.H., *The Art of Translation*, London: Cape, 1968.
9. Venuti, L., *The Translation Studies Reader*, London: Routledge, 2001.

ON THE METHODS ENGLISH-VIETNAMESE TRANSLATION

Assoc.Prof. Dr. Le Hung Tien

*Post Graduate Department
College of Foreign Languages - VNU*

Translation methods are always a central issue of translation practice and translator training. However this issue has not got adequate attention from translation theorists. The article reviews some major theories relating to translation methods (Larson 1984 Newmark, 1988 etc.) and presents the findings of recent studies on the application of translation methods proposed by Newmark into English - Vietnamese translation practice. A model of translation methods for English - Vietnamese translation basing on Newmark's model has been proposed.